ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI

E-ISSN: 2458-7559

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.43386>

Eryaman, M. ve Özkarcı, M. (2020). Niğde’de üç mimari eser. *Çukurova Araştırmaları*, 6(1), 213-230.

CİLT 6, SAYI 1, YAZ 2020, s. 213-230

NİĞDE’DE ÜÇ MİMARİ ESER¹

Mehmet ÖZKARCI²

Mustafa ERYAMAN³

Öz

İç Anadolu Bölgesi, tarihi dokusunu önemli ölçüde koruyan şehirlerimizden oluşur. Niğde şehri, Anadolu Selçuklu ile başlayan, daha sonra Beylikler ve Osmanlı ile devam eden dönemlerde oluşan ve günümüze ulaşan, zengin tarihi ve kültürel mirası bünyesinde bulundurulur. Şehir, tarihi ve kültürel mirasın önemli bir parçası sayılan türbe ve çeşme mimarisi açısından da oldukça zengin sayılır. Bu çalışmamızda, yeni tespit ettiğimiz Niğde Kalender Baba Türbesi (1341) ve Bor/ Kürkçü Köyü - Derviş Baba Türbesi (1799) ile Bor/ Kürkçü Köyü - Tekke Çeşmesi (1808) mimari ve süslemeleri açısından incelenerek, bilim dünyasına tanıtılacaktır. Niğde Kalender Baba Türbesi, tek katlı, eyvan tipi türbeler grubuna girer. Yapı, yöreye mahsus sivri takviye kemerleriyle desteklenen sivri beşik tonozla örtülmüştür. Eratna Beyliği döneminde inşâ edildiği anlaşılan türbenin içerisinde, muhtemelen Kalenderi şeyhi veya dervishi olduğunu düşündüğümüz Muhammed Bayezit’e ait 741 H./ 1341 M. tarihli mermer sanduka bulunmaktadır. Bor/ Kürkçü Köyü-Derviş Baba Türbesi (1799); tek katlı, dikdörtgen plânlı türbeler grubuna girer. Yapının orijinalinde; batı tarafta kubbeli bölüm ile doğu kısımda beşik tonozla örtülü mescit kısmından oluştuğunu düşünmekteyiz. Mescit kısmının beşik tonozu sonradan yıkılınca, onarımlar sırasında düz beton dam ile örtülmüştür. Mekânlar arasındaki bağlantı ise sivri kemerli açıklıklarla sağlanmıştır. Bor/ Kürkçü Köyü-Tekke Çeşmesi, fonksiyonunu sürdürmekte olup “meydan çeşmesi” olarak yapılmıştır. Çeşmenin ön yüzünde iç içe iki sivri kemerli niş bulunur. Çeşme tek lüveli yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Niğde, Kalender Baba Türbesi, Derviş Baba Türbesi, Tekke Çeşmesi

THREE ARCHITECTURAL WORKS IN NİĞDE

Abstract

¹ Bu çalışmada; “2020 TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri”nin 8. maddesinde belirtilen araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

² Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, mehmetozkarc@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6822-7816>

³ Arkeolog, Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde Müzesi, mustafaeryaman51@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9869-0094>

Article Info/ Makale Bilgisi

Received/Geliş: 05.05.2020

Accepted/Kabul: 18.05.2020

Central Anatolia Region has the cities in which the effects of historical buildings can be preserved. Niğde is considered to be quite rich in historical and cultural heritage derived from Anatolian Seljuks, Principalities and Ottomans. The City has also lots of historical and cultural heritage's samples such as tombs and fountains In this study, the newly identified Niğde Kalender Baba Tomb (1340) and Bor / Kürkçü Village - Dervish Baba Tomb (1799) and Bor / Kürkçü Village - Tekke Fountain (1808) will be examined and introduced to the world of science. Niğde Kalender Baba Tomb belongs to the group of single storey, iwan type tombs. The structure is covered with a sharp barrel vault supported by local sharp reinforcement belts. Inside the tomb, which can be understood to be built during the Eratna Principality period, there is a marble sarcophagus dated to 741 H. / 1341 M., probably belonging to Muhammed Bayezit, whom we think was the sheikh or dervish of Kalenderi. Bor / Kürkçü Village-Dervish Baba Tomb (1799); belongs to the group of single storey, rectangular tombs. In the original shape of the building; we think that it consists of a domed part on the west side and a small mosque part covered with a barrel vault in the east part. When the cradle vault of the masjid section was subsequently demolished, it was covered with a flat concrete roof during repairs. The connection between the spaces was backed up with a sharp arch opening. Bor/ Kürkçü Village - Tekke Fountain continues its function and was built as a "square fountain". On the front of the fountain there are two sharp arched niches. The fountain was built with a single bowl.

Keywords: *Nigde, Kalender Baba Tomb, Dervish Baba Tomb, Tekke Fountain*

GİRİŞ

Niğde, İç Anadolu Bölgesi'nin güney kesiminde kalesinin bulunduğu tepenin etrafında deniz seviyesinden yaklaşık 1200 m. yükseklikte yer alır. Kuzeybatıda Melendiz Dağları ile güneydoğuda Toroslar arasındaki önemli bir geçit yeri üzerindedir. Şehrin çekirdeğini oluşturan, üstünde kalenin bulunduğu tepenin ne zaman iskân edildiği hakkında kesin bilgi yoktur. Buradaki ilk yerleşmenin Hititler dönemine kadar indiği ve Hitit belgelerinde geçen Naghita'nın burası olabileceği belirtilir (Ofraz, 2007: 92). Şehrin 1071 Malazgirt Muharebesi'ni takiben Türk hâkimiyetine girdiği bilinmektedir. Selçuklularla başlayan Türk hâkimiyeti sırasında şehrin vilayet statüsünde nemli bir idari birim olduğu anlaşılmaktadır (Topal, 2018:5). 1308'de Anadolu Selçuklu Devleti siyasi hayatını tamamlayınca, Anadolu tamamen İlhanlılar'ın yönetimine geçmiştir. 1335 yılından sonra Eratna Beyliği'nin hâkim olduğu şehir; Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey (1361-1398) tarafından Karamanoğlu Beyliği topraklarına dâhil edilmiştir (Özkarcı I, 2014: 25).

İslâm medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi olarak vakıf, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslâm ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuştur (Yediyıldız, 2012: 479). Diğer şehirlerde olduğu gibi Niğde'de de vakıf müesseseleriyle cami, mescit, medrese, han, hamam, çeşme, tekke, zaviye, türbe gibi pek çok eser inşa edilmiş olduğu görülmektedir (Akşit, 2012: 50). Şehir merkezinde Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eratna, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemlerine ait yirmi cami ve mescit, bir medrese, bir dergâh, on bir türbe, iki han, bir bedesten, iki hamam, bir çamaşırhâne, oniki çeşme bir kale ve bir saat kulesi mevcuttur (Özkarcı I, 2014: VII-IX).

Niğde Kalender Baba Türbesi

Yapı, Niğde'nin Yenice Mahallesi, Kalender Sokakta yer alır (Enlem: 37.9744, Boylam: 34.6766). Aynı mahallede bulunan Şehitler Mezarlığının güneyinde, Dört Ayak Cami ve Türbesi ile Kemal-i Ümmi Dergâhı ve Türbesi'nin kuzeyindedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Kalender Baba Türbesi ve Yakın Çevresi

Türbenin inşâ kitabesi yoktur, fakat türbenin içerisinde Muhammed Bayezit'e ait 741 H./ 1341 M. tarihli yeckpare mermerden yapılan sanduka bulunmaktadır. Sandukadaki kitabede, Muhammed Bayezit'in 741 H./ 1341 M. tarihinde vefat ettiği belirtilmektedir. Bu kitabeye göre türbenin de, 741 H./ 1341 M. tarihinde Muhammed Bayezit adına yapıldığını düşünmekteyiz. Türbenin, Niğde'de 1335-1366 yılları arasında hüküm süren Eretna Beyliği döneminde inşâ edildiği anlaşılmaktadır.

Yapı, yörede "Kalender Baba Türbesi" olarak bilinmekte ve bulunduğu sokağa da ismini vermiştir. Türbede medfun bulunan Muhammed Bayezit'in kimliği konusunda bir bilgimiz yoktur. Fakat türbenin isminden dolayı Muhammed Bayezit'in, Eretna Beyliği (1335-1366) döneminde vefat eden Kalenderî şeyhi veya dervîşi olduğunu sanmaktayız. Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfilere "kalender", bunların temsil ettiği tassuvufî zümrelere de genel olarak "kalenderiyye" veya "kalenderîlik" adı verilmiştir. Kalenderîlerin tekke ve zâviyelerine ise, "kalenderhâne" adı verilmiştir. Malazgirt zaferinden hemen sonra Horasan'dan Anadolu'ya doğru başlayan dervîş göçleri, Moğol istilası sırasında ve sonrasında artarak devam etmiştir. Anadolu'ya gelen dervîşler arasında çoğunluk Kalenderîler ile onun başlıca şubesi Haydariyye Tarikatı'na mensup "Haydariler" olmuştur. Anadolu'ya gelen Kalenderî ve Haydarî dervîşleri Anadolu'da pek çok şehir ve beldelerde zâviyeler kurmuşlardır. Bu bilgilerden yola çıkarak Niğde'de de Kalenderîlere ait bir zaviyenin olduğu anlaşılmakla beraber, günümüze gelen bir örneği yoktur. (Kalenderîlik konusunda daha geniş bilgi için bkz; Ocak, 1999; Azamat, 2001: 253-256). Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Kalenderîye şeyhleri için yapılmış "Kalender Baba Türbesi" isminde mezar yapıları bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak; Niğde Kalender Baba Türbesi, Konya Kalender Baba Türbesi, Kırşehir Kalender Baba Türbesi, Güroymak Kalender Baba Türbesi ve Gelibolu Kalender Baba Mezarı'nı verebiliriz.

Günümüze kadar bazı onarımlar görerek gelen yapı, orijinal durumunu önemli ölçüde korumakla birlikte oldukça bakımsızdır. Evler arasında ve yolun kenarında yer alan türbe bir evin çevre duvarına bitişik vaziyettedir. Sonradan yapılan işlemler neticesinde türbenin doğu cephedeki giriş

açıklığı yol seviyesinden 0.50 m. kadar duvarla yükseltilmiş ve sivri kemerli açıklık demir parmaklıklı kapıyla kapatılmış, ön cephenin duvarı kuzey tarafa 3.40 m., güney tarafa 1.30 m. genişletilerek ara boşluk toprakla dolgulanmış, ön cephedeki sivri kemer beton sıvayla sıvanmış ve cephe duvarındaki aşınan taşlar yenilenmiştir. Türbenin aslına uygun bir şekilde yeniden restore edilmesi gerekir (Fotoğraf 2-3). Yapı; tek katlı, eyvan tipi türbeler grubuna girer (Şekil 1). Dıştan yaklaşık 3.00 x 3.30 m. ölçülerinde olan türbe, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş ve hafif meyilli bir arazi üzerine yapılmıştır. Duvarlarda moloz ve kaba yonu, örtü sisteminde ise ince yonu sarımtırak renkte trakit taşı kullanılmıştır. Türbeye, doğu cephesinde 1.90 m. genişliğinde ve 2.00 m. yüksekliğinde sivri kemerli açıklıktan girilir (Fotoğraf 2-3). Türbe içten 1.90 x 2.30 m. ölçülerinde olup, duvarlara istinat eden doğu-batı yönünde sivri beşik tonoz ile örtülmüş ve tonozun zeminden yüksekliği 2.00 m. dir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 2. *Kalender Baba Türbesi, Kuzeydoğu Taraftan Görünüş*

Şekil 1. Niğde Kalender Baba Türbesi Planı

Fotoğraf 3. Kalender Baba Türbesi, Güneydoğu Taraftan Görünüş

Fakat burada örtü sisteminin en önemli özelliği, beşik tonozun sık aralıklarla yerleştirilen üç sivri takviye kemeriyle desteklenmiş olmasıdır; ortadaki sivri kemer kısmen tahrip olmuştur (Şekil1: Fotoğraf 4). Tonoz önce sivri kemerlerin çatılması ve sonra iki kemer arasına taşların sıralanmasıyla elde edilir. Bura da kemerler dışa taşkın yapılmamıştır. Yörede bu kemerlere “çatı”, iki kemer arasında kalan bölgeye de “tol” veya “aralık” denilmektedir. Böylece bir tonozun tanımı, kemer (çatı) ve aralık sayısıyla belirtilir. Bu örtü sistemine Niğde, Kayseri ve Nevşehir bölgesindeki yapılarda rastlamaktayız (Özkarcı I, 2014: 503); daha çok yöresel bir özellik olarak görülmektedir. Beşik tonoz dıştan toprak tabakasıyla örtülmüştür.

Fotoğraf 4. Kalender Baba Türbesi İç Mekân

Yapının zemini toprak olup iç mekânın aydınlığı, doğu cephedeki giriş açıklığı ile sağlanmıştır. İç mekânın güneybatı tarafında yekpare mermerden yapılmış 0.30 x 0.50 x 1.15 m. ölçülerinde sanduka bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen sandukanın bulunduğu kısım sonradan briketle çevrelenerek mezar alanı oluşturulmuştur (Fotoğraf 5). Türbe oldukça sade bir şekilde inşâ edilmiş olup süslemeye yer verilmemiştir.

Sanduka sade bir şekilde yapılmış olup, 0.30 x 0.50 m. ölçülerindeki baş şahidesinin dış yüzünde kısmen tahrip olmuş beş satırlık kitabe mevcuttur (Fotoğraf 6).

1. *Sahibu haze'l-kabir*
2. *El-merhum Muhammed Bayezid(?)*
3. *Nevverallahu kabrehu fi tarihi*
4. *Zilkâde Sene*
5. *Ahad ve erbaîn ve seb'a mi'e.*

Kitabeye göre Muhammed Bayezid (?), Zilkade 741 H./ Nisan 1341 M. tarihinde vefat etmiştir.

Fotoğraf 5. *Kalender Baba Türbesi, Mermer Sanduka*

Fotoğraf 6. *Kalender Baba Türbesi, Sandukanın Baş Şahidesindeki Kitabe*

Bor/Kürkçü Köyü-Derviş Baba Türbesi

Yapı, Niğde İli Bor İlçesi'ne 32 km. uzaklıkta Kürkçü Köyü'nün Karabayır Mevkii, Tekke Tepesi'nde yer alır (Enlem: 37.7142, Boylam: 34.7236). Türbe inşâ kitabesine göre, 1213 H. / 1799 M. yılında yapılmıştır. Kürkçü Köyü Muhtarlığı'nın mülkiyetinde olan türbe, ziyarete açıktır.

Türbe, 20. yüzyılda köy muhtarlığı tarafından yapılan bazı onarımlar neticesinde günümüze gelmiştir. Enine dikdörtgen planlı türbenin orijinalinde; batı tarafta kubbeli bölüm ile doğu kısımda beşik tonozla örtülü mescit kısmından oluştuğunu düşünmekteyiz (Şekil 2-3). Mekânlar arasındaki bağlantı ise sivri kemerli açıklıkla sağlanmıştır. Fakat mevcut izlerden türbenin doğu tarafındaki mescit kısmının sonradan tahrip olduğu ve beşik tonoz ile doğu ve kuzey duvarlarının büyük zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Orijinalinde yapının duvarlarında ve örtü sistemlerinde sarımtırak renkte ince yonu trakit taşı kullanılmıştır. Fakat mescit bölümü tahrip olunca onarımlar sırasında kuzey ve doğu duvarının yapımında ağırlıklı olarak moloz taş kullanılmış olup, ön (güney) cephe orijinal dokusunu korumaktadır. Mescit kısmının beşik tonozu da yıkılınca düz beton dam ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca türbenin iç duvarları ile kubbe içten beton sıva ile sıvanmış ve taş kubbe dıştan betonla kaplanmıştır. Aynı şekilde türbenin zemini ile taş sanduka da betonla kaplanmıştır. Kürkçü Köyü muhtarlığından aldığımız bilgiler neticesinde; Türbenin doğusunda hazîre olduğu ve hazîrenin yayla yolunu genişletme çalışmaları neticesinde ortadan kaldırıldığı ifade edilmektedir (Fotoğraf 7-10).

Fotoğraf 7. Derviş Baba Türbesi ve Tekke Çeşmesi, Güney Taraftan Görünüş

Şekil 2. Bor/ Kürkçü Köyü – Derviş Baba Türbesi, Rölöve Planı

Şekil 3. Bor/ Kürkçü Köyü – Derviş Baba Türbesi, Restitüsyon Planı

Fotoğraf 8. *Derviş Baba Türbesi ve Tekke Çeşmesi, Kuzeybatı Taraftan Görünüş*

Fotoğraf 9. *Derviş Baba Türbesi, Kuzeydoğu Taraftan Görünüş*

Yapı; tek katlı, dikdörtgen plânlı türbeler grubuna girer. Dıştan 4,65 x 7,70 ölçülerinde olan türbe, doğu-batı doğrultusunda tanzim edilmiştir (Şekil 2-3).

Yapının inşâsında sarımtrak renkte ince yonu trakit taşı⁴ kullanılmış ve oldukça itinalı bir işçilik görülür. Fakat türbenin doğu tarafındaki mescit bölümü sonradan tahrip olunca ön cephe orijinal dokusunu korumakla beraber, kuzey ve doğu duvarları onarımlar sırasında ince yonu ve moloz

⁴ Orta Anadolu'da bu kalker taşı çok bulunur. Anadolu Selçuklular bu taş cinsini mimari eserlerinde çok kullanmış olup, kalker taşının rengi sarımtraktan griye kadar değişen yapıdadır. Niğde Alaeddin Camii, Konya civarında Sadettin Hanı örnekler arasındadır (Ögel 1966: 3). Niğde'de bu taş cinsi Kale ve Kayabaşı bölgesinde yoğun bulunmakla beraber, Güllüce Köyü yakınlarında da kullanılmış taş ocakları vardır. Renkli taş olarak bilinen taşın, Sarımtrak renkte ince/kaba yonu trakit taşı tanımını literatüre kazandıran ise Prof. Dr. Mehmet Özkarcı olmuştur.

taş ile yeniden örülmüştür. Türbe kısmının cephe duvarları taş kornişle nihayetlenmektedir (Fotoğraf 7-9).

Türbeye, güney cephenin merkezinden 1.15 m. batı tarafa kaydırılan 0.75 x 1.45 m. ölçülerinde söveli ve basık kemerli kapıdan girilir (Fotoğraf 7). Enine düzenlenen iç mekân, kubbe ve düz betonla örtülü iki hacimden oluşur (Şekil 2). Mekânlar arasındaki bağlantı sivri kemerli açıklıkla sağlanmıştır. Kapıdan önce 3.10 x 3.30 m. boyutlarındaki hacme girilir. Bu mekân, köşelerden pendentiflerle geçilen kubbeye örtülmüştür. Kubbe doğu tarafta sivri kemere, diğer kısımlarda ise duvarların üzerine istinat ettirilmiştir. İç mekânın aydınlığı batı duvarında açılan küçük mazgal pencereyle sağlanmıştır. İç mekânda 0.70 x 0.70 x 1.70 m. ölçülerinde taş sanduka bulunmaktadır; sanduka sonradan betonla kaplanmıştır (Fotoğraf 9-10). Sandukanın baş şahidesi yenilenmiş olup, *“Devriş Baba bugün bana yarın sana bir Fatiha oku bana”* yazılıdır (Fotoğraf 11). Türbede medfun bulunan Derviş Baba'nın hayatı hakkında bilgimiz olmamakla beraber, bölgenin saygın şahsiyetlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Kubbeli mekânın doğu duvarındaki sivri kemerli açıklıktan, beton dam ile örtülü 2.20 x 3.30 m. boyutlarındaki mescit bölümüne geçilir. Bu hacmin güney duvarının ortasında yarım daire plânlı nişe sahip istiridye yivli kavsaraya sahip 0.30 x 0.60 x 1.35 m. ölçülerinde mihrap bulunmaktadır. Bu mekânın aydınlığı ise, doğu duvarında açılan küçük mazgal pencereyle sağlanmıştır (Fotoğraf 9-12).

Mescit bölümünün orijinalinde Niğde Şeref Ali Türbesi (1865) gibi beşik tonozla örtülü olduğunu ve bu bölüm tahrip olunca onarımlar sırasında kuzey ve doğu duvarının yeniden örülerek düz beton dam ile örtüldüğünü düşünmekteyiz (Şekil 3). Mescit bölümünün güney duvarı orijinal olmakla beraber, kuzey ve doğu duvarları sonradan yenilenmiştir. Aynı şekilde Bor Sarı Saltuk Türbesi (XIV. yüzyıl) (Özkarıcı II, 2014:1123) ve Niğde Şeref Ali Türbesi (1865) de enine dikdörtgen plânlı olup kubbeli ve beşik tonozlu iki bölümden oluşur (Özkarıcı I, 2014: 400); beşik tonozlu mekânların kible duvarlarında mihraplara yer verilerek mescit olarak düzenlenmiştir. Bor Sarı Saltuk Türbesi'nin mescit kısmının beşik tonozunun da sonradan yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Türbe sade bir şekilde inşa edilmiştir.

İnşâ Kitabesi

Türbenin inşa kitabesi, kapının basık kemerin sağ köşesindeki taş levha üzerine kazıma tekniğinde iki satır olarak yazılmıştır (Fotoğraf 13).

“Sene

1213”

İnşa kitabesine göre türbe, 1213 H./ 1799 M. yılında yapılmıştır.

Fotoğraf 9. *Derviş Baba Türbesi İç Mekân*

Fotoğraf 10. *Derviş Baba Türbesi İç Mekân*

Fotoğraf 11. *Derviş Baba Türbesi, Sandukanın Baş Şahidesi*

Fotoğraf 12. *Derviş Baba Türbesi Mihrap*

Fotoğraf 13. *Derviş Baba Türbesi, İnşa Kitabesi*

Bor/Kürkçü Köyü-Tekke Çeşmesi

Çeşme; Bor İlçesi'ne 32 km. uzaklıkta Kürkçü Köyü'nün Karabayır Mevkii, Tekke Tepesi'ndeki Derviş Baba Türbesi'nin 10 m. kadar batısında yer alır (Enlem: 37.7142, Boylam: 34.7234) (Fotoğraf 7-8). Çeşmenin inşa kitabesi kısmen tahrip olmakla beraber 1222 H./ 1807 M. yılında yapıldığı anlaşılmaktadır

Orijinal dokusunu önemli ölçüde koruyan ve Kürkçü Köyü Muhtarlığı'nın mülkiyetinde olan çeşme, fonksiyonunu sürdürmekte ve kaynak su akmaktadır. Çeşme hem türbeye gelen ziyaretçilerin, hem de buradan geçen yolcuların su ihtiyacını karşılamak için "meydan çeşmesi" olarak yapılmıştır. Çeşme, yanında bulunan Derviş Baba Türbesi'nden (1799) sekiz yıl sonra inşâ edilmiştir. İnşasında sarımsak renkte ince yonu taş malzeme ile devşirme mermer taş malzeme birlikte kullanılmıştır.

Çeşme dıştan 1.10 x 2.30 x 1.80 m. ölçülerindedir. Cephelerin orijinalinde kesme taş kornişle nihayetlendiği anlaşılmakta, fakat kornişler tahrip olmuştur. Çeşmenin üstü kesme taş ile kaplanmış, fakat taşlar zamanla düşünce beton kaplama yapılmıştır. Ön yüzünde 0.35 m. derinliğinde ve 1.80 m. genişliğinde iç içe iki sivri kemerli niş bulunur. Çeşme tek lüleli yapılmıştır. Kuzey duvarında lülenin üst kısmında su kabı koymak için 0.12 x 0.20 x 0.25 m. boyutlarında kaş kemerli niş bulunur. Çeşmenin kesme taştan yapılan su teknesi günümüze gelmiştir. Çeşmenin monotonluğu kemerin üzengi taşı kuşatan profilli silmeyle giderilmeye çalışılmıştır (Şekil 4: Fotoğraf 14-15).

İnşâ Kitabesi

Çeşmede ana nişin kuzey duvarında inşâ kitabesi bulunmaktadır. Kitabede kartuş içerisine sadece "1222" yazılmış olup, kısmen tahrip olmuştur (Fotoğraf 16). Kitabeye göre çeşmenin, 1222 H./ 1807 M. yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Bor/ Kürkçü Köyü – Tekke Çeşmesi Planı

Fotoğraf 14. Kürkçü Köyü Tekke Çeşmesi, Güney Taraftan Görünüş

Fotoğraf 15. *Kürkçü Köyü Tekke Çeşmesi, Kuzey Taraftan Görünüş*

Fotoğraf 16. *Kürkçü Köyü Tekke Çeşmesi, İnşâ Kitabesi*

SONUÇ

Bu çalışmamızda; Niğde’de yer alan Kalender Baba Türbesi (1341) ile Bor İlçesi’nin Kürkçü Köyü’nde bulunan Derviş Baba Türbesi (1799) ve Tekke Çeşmesi (1807) incelenmiştir.

Eratna Beyliği döneminde inşâ edilen Kalender Baba Türbesi (1341); tek katlı, eyvan tipi türbeler grubuna girer. Türbeye, doğu cephesindeki sivri kemerli açıklıktan girilir. Dikdörtgen planlı yapı, ön cephede sivri kemere, yanlarda duvarlara istinat eden sivri beşik tonozla örtülmüştür (Şekil 1: Fotoğraf 2-4). Bu yapı, Niğde'de inşâ edilen erken tarihli türbelerden birisi olması nedeniyle de önem arz etmektedir.

Eyvan şeklindeki türbeler, Anadolu'ya özgü bir tip olarak Selçuklular döneminde ortaya çıkmıştır. Bu tip türbeler XIII. yüzyılın başlarında belirmiş, XIV. yüzyılın başlarına kadar devamlı bir gelişme göstermiş, XV. yüzyıldan itibaren ise azalarak kaybolmuştur (Sözen I, 1968: 208). Anadolu Selçukluları döneminde bu tip türbelerin genelinde iki katlı inşâ edildikleri, Beylikler döneminden itibaren de tek katlı yapılmaya başladıkları görülür. Niğde'de günümüze gelmeyen Beylerbeyi Türbesi (1325)(Gabriel, 1931: 148-150) ile Niğde Şah Süleyman Türbesi de (XIV. yüzyılın ikinci yarısı) (Özkarcı, 2007: 149 tek katlı ve eyvan tipi türbeler grubuna girer. Ayrıca bu tip türbelere örnek olarak; Akşehir Emir Yavtaş Türbesi (XIII. yüzyılın ortaları)(Arık, 1969: 88), Konya Gömeç Hatun Türbesi (XIII. yüzyılın sonları), (Konyalı, 1964: 600),(Önkal, 1996: 338), Konya Gühertaş Türbesi (Konyalı, 1964: 606), Şekerfuruş Türbesi (Konyalı, 1964: 742), Tavus Baba Türbesi (Konyalı, 1964: 614), Amasya'daki Kadılar Türbesi (XIV. yüzyılın ikinci yarısı) ve Şadgeldi Türbesi (1381-82) (Sözen I, 1968: 193-196) ile Kastamonu Atabey Türbesi (1397-98)'ni (Özkarcı I, (1992), 245), Akşehir-Reis Emir Yavaş Bey (Yavtaş-Yavaşgel) Türbesi (Durukan-Pekak, 1984: 123-143) ve Akşehir Reis Kasabasındaki Emir Yavtaş Türbesi'ni (Konyalı, 1945: 572-575) verebiliriz.

Ayrıca Niğde Kalender Baba Türbesi'nin bir özelliği de örtü sisteminin tasarımıdır. Bu yapıda sivri beşik tonoz sık aralıklarla yerleştirilen üç sivri takviye kemeriyle desteklenmiştir. Tonoz önce sivri kemerlerin çatılması ve sonra iki kemer arasına taşların sıralanmasıyla elde edilir. Burada kemerler dışa taşkın yapılmamıştır. Yörede bu kemerlere "çatı", iki kemer arasında kalan bölgeye de "tol" veya "aralık" denilmektedir (Özkarcı I, 2014: 503). Böylece bir tonozun tanımı, kemer (çatı) ve aralık sayısıyla belirtilir (Şekil 1: Fotoğraf 4). Niğde'de bu tip örtü sistemine türbe, cami, çamaşırhâne ve çeşme gibi birçok yapı grubunda sevilerek kullanılmıştır (Özkarcı, 2014 I: 569). Bu yapılara örnek olarak Niğde'de; Koyunlu Kasabası-Koyunlu Türbesi (XV. yüzyıl) (Özkarcı I, 2014: 672), Güllüce Köyü-Şeyh İbrahim Tekkesi'nin Türbesi (XVII. yüzyıl) (Özkarcı I, 2014: 665), Pınarcık (Germeğen) Köyü- Eski Camii (1804) (Özkarcı I, 2014:611), Aşlama Köyü Camii Camii (1882) (Özkarcı I, 2014:501), Fesleğen Çamaşırhanesi (17. yüzyıl) (Özkarcı I, 2014:703) ve Fertek Kasabası- Orta Pınar Çeşmesi'ni (18. yüzyıl) verebiliriz (Özkarcı I, 2014: 732). Bu örtü sistemine Niğde, Kayseri ve Nevşehir bölgesindeki yapılarda rastlamaktayız; daha çok yöresel bir özellik olarak görülmektedir.

Bor/ Kürkçü Köyü-Derviş Baba Türbesi (1799); tek katlı, dikdörtgen plânlı türbeler grubuna girer. Yapının orijinalinde; batı tarafta kubbeli bölüm ile doğu kısımda beşik tonozla örtülü mescit kısmından oluştuğunu düşünmekteyiz. Mescit kısmının beşik tonozu sonradan yıkılınca, onarımlar sırasında düz beton dam ile örtülmüştür. Mekânlar arasındaki bağlantı ise sivri kemerli açıklıkla sağlanmıştır (Şekil 2-3: Fotoğraf 7, 9, 12) .

Bu yapıda olduğu gibi, farklı örtü sistemiyle örtülen iki bölümlü türbelere Anadolu Selçuklu mimarisinde rastlamıyoruz. Bu tip türbeler Beylikler döneminde ortaya çıkmış ve bazı Osmanlı türbelerinde de uygulanmıştır. Bu plan şemasına sahip olan yapılara örnek olarak; Bor Sarı Saltuk Türbesi (XIV. yüzyıl)(Özkarcı, II 2014: 1123), Sinop İsfendiyoğulları Türbesi (1385 yılı civarı)(Taeschener, 1963: 32), Manisa İshak Çelebi Türbesi (1388)(Acun, 1999: 396), İstanbul-Edirnekapi Ahmet Paşa Türbesi (Tayla, 1988: 300) ve Niğde Şeref Ali Türbesi'ni (1865) (Özkarcı, I 2014: 400) verebiliriz.

Bor/ Kürkçü Köyü-Tekke Çeşmesi, fonksiyonunu sürdürmekte olup "meydan çeşmesi" olarak yapılmıştır. Cephelerin orijinalinde kesme taş kornişle nihayetlendiği anlaşılmakta, fakat

kornişler tahrip olmuştur. Çeşmenin üstü kesme taş ile kaplanmış, fakat taşlar zamanla düşünce beton kaplama yapılmıştır. Ön yüzünde iç içe iki sivri kemerli niş bulunur. Çeşme tek lüleli yapılmıştır (Şekil 4: Fotoğraf 14-15). Niğde’de bu özelliklere sahip birçok çeşme mevcut olup örnek olarak; Niğde Mühürücü Çeşmesi (1822) (Özkarcı I, 2014: 461) ve Bor/ Gökbez Köyü-Gözlüpınar Çeşmesi’ni (1846) (Özkarcı II, 2014: 1268) verebiliriz.

KAYNAKÇA

- Acun, H. (1999). *Manisa’da Türk Devri yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akşit, A. (2012). *Selçuklular Devrinde Niğde şehri*. Konya: Kömen Yayınları.
- Arık, M. O. (1969). Erken Devir Anadolu-Türk mimarisinde türbe biçimleri. *Anadolu (Anatolia)*, 11, 57-100.
- Azamat, N. (2001). Kalenderiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 24, 253-256.
- Durukan, A. ve Pekak, S. (1984). Akşehir-Reis Emir Yavaş Bey (Yavtaş-Yavaşgel) Türbesi. *Suut Kemal Yetkin’e Armağan*, 123-143.
- Ögel, B. (1966). *Anadolu Selçukluları’nın taş tezeyinatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gabriel, A. (1931). *Monuments Turcs d’Anatolie, I*, Paris: E. De Boccard.
- Konyalı, H. İ. (1945). Nasreddin Hoca’nın şehri Akşehir tarihi. *Turistik Klavuz*. İstanbul.
- Konyalı, H. İ. (1964). *Abideleri ve kitabeleri ile Konya tarihi*. Konya.
- Ocak, A. Y. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu’nda marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Oflaz, M. (2007). Niğde. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 33, 92-95.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Özkarcı, M. (1992). *Candaroğulları Beyliği mimari eserleri I*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkarcı, M. (2001). *Niğde’de Türk mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkarcı, M. (2007). Niğde. *Türkiye Diyanet Vakfı ansiklopedisi*, 33, 95-98.
- Özkarcı, M. (2011). Niğde türbelerinin Türk mimarisindeki yeri ve önemi. *14th International Congress of Turkish Art (Collège de France Paris 19-21 September 2011)*, Paris, 567-576.
- Özkarcı, M. (2014). *Türk kültür varlıkları envanteri: Niğde I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taeschener, F. (1963). “Die Türbe der İsfendiyar Oğlu in Sinop”, *Beitrage zur Kunstgeschichte Asiens, -In Memoriam Ernest Diez*. İstanbul, 31-33.
- Tayla, H. (1988). “Mimar Sinan’ın türbeleri”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Haz.: Z. Sönmez, Ankara, 295-344.
- Topal, N. (2018). *15. yüzyılda Niğde*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Sözen, M. (1968). Anadolu’da eyvan tipi türbeler. *Anadolu Sanatı Araştırmaları Dergisi*, I, 164-209.
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 42, 479-486.